

Анатолій Кормич, к. і. н.

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

ВИКЛИКИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ: УКРАЇНСЬКИЙ ПОГЛЯД

Anatolii Kormych, PhD in History

National University «Odesa Law Academy», Ukraine

THE NATIONAL SECURITY CHALLENGES OF THE MODERN STATE: THE UKRAINIAN VIEW

The article provides the analyses of security problems of the modern State grounding on Ukrainian experience of hybrid conflicts of the 2013 – 2015. The roots of the major threats to the national security of Ukraine are traced back from the points of view of the internal problems and the Ukrainian -Russian relations. The characteristics of the specific tasks of internal and external policy toward granting national security against hybrid threats are given. The review is provided for different directions of the national security policy including military, energy and information challenges.

Key words: national security, Ukrainian -Russian relations, hybrid conflict, hybrid threats, Ukrainian experience

Функціонування сучасних держав напряду пов'язане зі станом безпеки внутрішньо державного та зовнішньо державного розвитку. Забезпечення такого стану потребує вирішення багатьох складних, як загальних так і специфічних завдань внутрішньої і зовнішньої державної політики, а також залежить від розв'язання ряду важливих глобальних проблем, потребуючи координації зусиль міжнародної спільноти.

Це обумовлює актуальність наукового аналізу комплексу питань безпеки держави в сучасних умовах, дослідження правової бази створення умов безпечного розвитку, при чому, як в національному законодавстві так і в аспекті міжнародного права. Тому в останні роки в багатьох роботах правознавців, політологів, істориків розглядаються різні аспекти даної проблематики.¹

Але багатомірність теми потребує додаткових зусиль дослідників, ставлячи нові конкретні завдання комплексного системного аналізу процесу укріплення стану безпеки сучасної держави. Це стосується і характеристики загальних тенденцій, і виявлення національної специфіки в рамках окремих держав. В повній мірі це відноситься до сучасної України.

Тож в даній статті розглянемо основні напрями укріплення безпеки держави, зумовлені як внутрішніми конфліктами так і специфічною гібридною війною проти України з боку Російської Федерації.

На рубежі 2013 - 2014 років Україна постала перед реальною загрозою втрати державної незалежності, розвалу цілісності держави. Це було спричинено глибокою політичною кризою державної влади та втручанням іншої держави – Російської Федерації. Зовнішнє втручання завершилось у березні 2014 року анексією частини України – Криму, а потім продовжилось намаганням через концепцію Новоросії розділити Україну і вилилось у розв'язання фактичної війни на Сході України.

І треба розуміти, які прорахунки послабили безпеку та що слід робити, щоб поступово змінювати ситуацію на краще.

Адже проблеми безпеки багатопланові і охоплюють широке коло питань як об'єктивного так і суб'єктивного характеру. Це, зокрема, стосується вивчення конфігурації суб'єктів забезпечення

¹ Галака, С.П. (2002). *Проблема нерозповсюдження ядерної зброї у міжнародних відносинах*. Київ: Київський університет; Данільян, О., Дзьобань, О., Попов, М. (2002). *Національна безпека України: структура і напрямки реалізації*. Харків: Фоліо; Кормич, Б.А. (2004). *Інформаційна безпека: організаційно-правові основи*. Київ: Кондор; Ліпкан, В.А. (2008). *Адміністративно-правове регулювання національної безпеки України*. Київ: Текст.

безпеки, факторного аналізу чинників даного процесу, виявлення загальних та специфічних тенденцій безпечного розвитку, дослідження співвідношення глобальних та національних інтересів безпеки тощо. Безпековий аспект присутній в політичних, економічних, культурних відносинах. Він охоплює військову, екологічну, енергетичну, інформаційну, релігійну та інші сфери життєдіяльності соціуму.

Тож розглянемо провідні моменти забезпечення безпеки та попередження і подолання загроз безпеці в сучасній Україні.

Йдеться про концептуальні засади безпеки, що знаходять відображення в національному законодавстві та про механізми практичної реалізації цих засад в процесі здійснення внутрішньої і зовнішньої політики України.

Характеризуючи світові загрози слід відзначити, що вони значною мірою обумовлені радикальними змінами, що відбуваються у Світі. Це стосується нових форм та змісту конфліктів та війн, нового інструментарію забезпечення безпеки, чи, навпаки, провокування конфліктів; принципів та перспектив міжнародних гарантій безпечного розвитку держав, формування нових доктрин глобальної політики та адаптації до них державних стратегій взаємовідносин, ряду інших пріоритетних проблем, які характеризують категорію “безпека”.

Також зміни в системі міжнародних відносин зумовлені прискоренням інтеграційних та глобалізаційних процесів.

При цьому слід особливу увагу звертати на важелі, здатні протистояти небезпеці трансформації інтеграції в експансіонізм, а глобалізації в знищення національної ідентичності. Чітку межу в подоланні будь-якої асиметрії має проводити національне та міжнародне законодавство, створюючи широке і досконале правове поле безпечного існування та перспективного розвитку як окремих держав так і всієї системи міжнародних відносин. Досвід України в цьому відношенні має велике значення.

Що стосується формування відповідного правового поля укріплення державної безпеки, то його створюють, передусім, Конституція України¹, Закон “Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 р. (в редакції на 07.08.2015 р.)², Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 р.³; Воєнна доктрина України, затверджена Указом Президента України 24 вересня 2015 року⁴; рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 р. “Про концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України”, Стратегія кібербезпеки України, міжнародні договори України та угоди, до яких вона приєдналась; інші правові документи, які стосуються конкретних аспектів безпеки.

Порівняльний аналіз навіть окремих з цих документів дозволяє зробити висновок, що підходи до безпеки дуже динамічно змінюються відповідно до нових імперативів сучасного Світу. Абсолютно іншим стало бачення загроз безпеці України, змісту та спрямованості стратегічних завдань укріплення безпеки, трактування світових тенденцій в сфері безпеки, визначення ворога та стратегічних партнерів.

Так, чи не вперше, наголошується на тому, що серед основних загроз безпеці України на світовому рівні виступає такий фактор як послаблення міжнародних інституцій. Адже міжнародні інституції, створені після Другої світової війни, передусім, структури ООН, розглядались як універсальна система запобігання агресії та припинення міжнародних конфліктів. Але нинішня ситуація свідчить про неспроможність цієї системи оперативного реагувати на складні проблеми міжнародних відносин та дієво розв’язувати суперечливі питання.

Спірні території, “заморожені” конфлікти, невизнані псевдодержавні утворення, міжнародний тероризм, гібридні війни, кібервійни – це далеко не повний перелік нових форм загроз безпеці, які з’явилися в сучасних умовах. І адекватна реакція на такі загрози потребує значних змін багатьох міжнародних інституцій, включно Ради безпеки ООН, щоб, зокрема, країна-агресор не мала змоги блокувати прийняття рішень, необхідних для розв’язання конфліктів.

Для України, наприклад, нинішнє членство в Раді безпеки ООН Російської Федерації з її

¹ Конституція України 1996 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 30, ст. 141.

² Закон про основи національної безпеки України 2003 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 39, ст. 351.

³ Указ про стратегію національної безпеки України 2015 (Президент України). *Офіційний вісник України*, 43, ст. 1353.

⁴ Там само.

правом “вето”, що в даний час стала країною-агресором, значно ускладнило можливість використати максимально потенціал даної міжнародної структури в процесі захисту цілісності держави і встановлення миру.

Ще одна світова загроза пов'язана із тим, що нових обертів набуває боротьба за ресурси, яка актуалізує питання енергетичної безпеки і ставить у порядок денний багатьох держав розробку нових енергетичних стратегій, знаходження альтернативних джерел енергії, створення технологій енергозбереження, диверсифікації шляхів доставки енергоносіїв та інші.

Цей блок проблем важливий для України, яка, по-перше, має недостатню власну ресурсну базу, а, по-друге, є країною - транзитером і залежна від змін потоків доставки енергоносіїв та їх обсягів. Тому, наприклад, неспроста стала ситуація щодо побудови обхідних шляхів доставки енергоносіїв в Європу з Російської Федерації у форматі Північного чи Південного потоків чи енергетичний шантаж припинення постачання газу, або надто завищені ціни на нього.

Те, що у світову політику повертається “мова сили”, створює цілий ланцюг нових загроз безпеці держав і потребує додаткових зусиль, спрямованих на спільні безпекові дії, залучення до них нових міжнародних суб'єктів і розробку нових методів міжнародної співпраці та поглиблення вже апробованих, наприклад, міжнародних економічних санкцій щодо агресора та порушника норм міжнародного права.

Для України це означає важливість продовження і посилення санкцій, введених проти Російської Федерації країнами-членами ЄС, а також США, Канадою за її агресію в Україні; пошук різноманітних форматів узгодження інтересів задля заміни “мови сили” на “мову договорів” у взаєминах з Російською Федерацією. Мінські домовленості, “Нормандська четвірка”, “Мінськ-2”, “Женева+” – все це варіанти нових форм взаємодії задля порозуміння та припинення військових дій, недопущення подальшого застосування насилля як способу вирішення конфлікту. Але просування таких форм буде успішним лише за умови взаємної зацікавленості всіх суб'єктів процесу, в іншому ж випадку односторонні кроки не наближають успіх, а лише розтягують конфлікт у часі. Що правда, то в ряді ситуацій вигравш часу, попередження поглиблення конфлікту теж слід розглядати як позитив, бо це дає можливість пошуку більш ефективних способів та методів досягнення мети в подальшому.

Сучасна українська дійсність поставила на перший план саме загрози з боку Російської Федерації, яка дуже тривалий час розглядалась у якості пріоритетного стратегічного партнера, інколи і всупереч здоровому глузду, і всупереч власному законодавству. Це спричинило цілу низку стратегічних помилок і прорахунків, які створили загрози безпеці держави.

Так, Україна провела ядерне роззброєння фактично на користь Російській Федерації, вивезла і стратегічні, і тактичні ядерні ракети на територію цієї держави, натомість не отримавши жодних реальних компенсацій чи гарантій власної безпеки. А розмиті формулювання Будапештського меморандуму 1996 року вже в 2014 році були повністю проігноровані Російською Федерацією, яка анексувала український Крим та спровокувала і підтримує бойові дії на Сході України, безпосередньо беручи в них участь.

Також всупереч попереднім домовленостям був проведений несправедливий розподіл Чорноморського Флоту колишнього СРСР між Україною і Російською Федерацією. Та незважаючи на це Україна, яка за національним законодавством проголошувала нейтральний статус, зберігала на своїй території іноземну військову базу: в Криму розташовувалась військова база Чорноморського Флоту РФ, продовжувався термін її перебування на українській території. Це суперечило не лише українському законодавству, а і нормам міжнародного права щодо статусу нейтральності.

І, зрозуміло, це стало “міною уповільненої дії”, що спрацювала у 2014 році, в момент захоплення Криму за участі “зелених чоловічків”, лише пізніше визнаних Президентом РФ Володимиром Путіним представниками російських збройних сил. Тож не існувало навіть потреби їх завозити на територію іншої держави, бо вони давно і постійно там розташовувались, маючи змогу регулярно вести шпигунську діяльність, розширювати сферу підривного впливу на місцеве населення, розповсюджувати сепаратистські ідеї тощо. Тепер була використана і додаткова нагода забрати ще частину українського флоту, не давши українським кораблям у березні 2014 року покинути бухти Севастополя і Балаклави.

Слід зауважити, що фактично представники української влади протягом всіх років незалежності, починаючи з 1991 року, послаблювали військовий потенціал держави на додаток до ядерного роззброєння та ситуації з військово-морським флотом. Постійне скорочення чисельності

збройних сил, витрат на армію, на її переозброєння сучасними видами зброї, занепад престижу військової професії, стагнація оборонного комплексу та інше призвели до втрати боездатності і спроможності захисту національних інтересів.

І переформування військової сфери відбувалось вже в умовах реальної загрози втрати незалежності, починаючи з березня 2014 року. Ставка виключно на добровольців і волонтерів, завдяки чому було зупинене просування агресора вглиб України на першому етапі, мала змінитись на чітку стратегію і тактику створення боездатних збройних сил держави і на сучасну воєнну доктрину, яка відповідає реальним викликам і існуючим загрозам існуванню незалежної України.

Треба додати, що загрози з боку Російської Федерації носили не тільки військовий характер, а спричиняли агресивну поведінку в різних сферах міждержавних стосунків. Це постійні економічні, торговельні, енергетичні війни, неодноразово ініційовані РФ проти України протягом всіх цих років з меншою, або більшою інтенсивністю.

Прелюдією до військової агресії була і інформаційна війна, спрямована на спотворення сприйняття і оцінок історії, стосунків з Європейськими країнами; розуміння сучасних цінностей у сфері прав людини, бачення перспектив розвитку українського суспільства та інших важливих проблем сьогодення і майбутнього України. Всіляко насаджувались у суспільній свідомості ностальгія по радянському минулому, застарілі геополітичні ідеї євразійства, відбувалось залякування викривленими принципами функціонування ЄС та НАТО, з метою не допустити орієнтації українського соціуму на спільні європейські цінності та ідеали.

Інформаційна війна виявилась однією з найнебезпечніших форм прихованого втручання у внутрішні справи, катастрофічна за наслідками. Коли понад 80% контенту телебачення, радіо, видавничої справи не були національним продуктом, пропагували мову, культуру, мистецтво сусідньої держави, принижуючи при цьому здобутки української культури і наголошуючи на її меншоваартості, то однозначно можна було передбачити негативний кінцевий результат, що і проявилось у ряді регіонів у кризовій ситуації.

Саме тому процес пробудження національної свідомості потребував Революції гідності, яка дала поштовх радикальним трансформаціям суспільства, що випередило зміни у державі.

2014 рік заставив переосмислити ставлення до питань безпеки держави, статусу армії, сучасних стандартів оборони держави, захисту її кордонів, попередження загроз незалежності України, відстоювання права її власного позиціонування на геополітичній мапі Світу, захисту права бути самостійним суб'єктом міжнародних відносин. Розуміння власних національних інтересів зробило першочерговими завдання відстояти територіальну цілісність держави, повернувши під свою юрисдикцію Крим, поновивши контроль над окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях та контроль над усіма ділянками державного кордону України.

В свою чергу, такі практичні завдання поставили у порядок денний питання визначення щодо союзників і ворогів, заставили відмовитись від нейтралітету і позаблоковості, переглянувши стратегії та зосередившись на необхідності вступу до НАТО. Але це потребує, передусім, дотримання стандартів НАТО в оборонній і військовій галузях. А це вимагає формування нових моделей збройних сил, оборонного комплексу, стратегій управління системою державної безпеки, на що потрібні і час, і ресурси, яких вкрай обмаль.

Тож знову постає питання поєднання можливостей мобілізації внутрішніх резервів та залучення ресурсів світової спільноти через співпрацю з Європейським Союзом, США, впливовими і дієвими міжнародними організаціями, як політичними так і фінансовими, спроможними надати реальну дипломатичну та фінансову підтримку Україні для вирішення нею завдань безпеки держави.

Сьогодні і українська держава, і світова спільнота, передусім, європейська, здають тест на зрілість, на здатність відстояти ідеали і цінності демократії, продемонструвати єдність і спроможність протистояти агресії, зазіханням на незалежність і цілісність держав, на їх право вільного вибору стратегій розвитку. Це потребує вдосконалення міжнародних інституцій, розробки нових геополітичних стратегій антивоєнного та антитерористичного спрямування, попередження застосування сили в міжнародних взаємовідносинах та подолання загроз миру і стабільності.

Багато проблем такого змісту розглядались в ході дискусій на Мюнхенській конференції з питань безпеки в лютому 2016 року. Це стосувалось, зокрема, війни у Сирії і пов'язаної з цим масової нелегальної міграції, міжнародного тероризму і ситуації в Україні. Разом з тим конференція продемонструвала неоднозначність оцінок ряду проблем з боку різних держав, виявила складні

стосунки між суб'єктами системи міжнародних відносин, що свідчить про необхідність додаткових зусиль для порозуміння і співпраці в поєднанні національних інтересів з глобальними потребами.

Одночасно, така ситуація засвідчує важливість більшої активності самої України в реалізації складних завдань забезпечення власної безпеки. Зовнішня допомога має спиратись на максимальне залучення всіх національних резервів, на спільні дії влади і соціуму, на ефективне подолання внутрішніх загроз безпеці, передусім пов'язаних з корупцією. Потрібні глибокі реформи, що переконливо доводять і українському суспільству, і міжнародній спільноті незворотність обраного шляху на європейську інтеграцію та демократичні цінності.

Для цього важливе порозуміння та ефективна співпраця всіх гілок та рівнів влади у справах забезпечення безпеки. Це підвищить зацікавленість всього українського суспільства у відстоюванні і захисті незалежності і цілісності держави, у підтримці зусиль влади, спрямованих на вирішення завдань безпечного розвитку України і подолання наслідків агресії Російської Федерації і внутрішньо сепаратистських рухів, орієнтованих на руйнацію державності. Постійні конфлікти на владному олімпі жодним чином не сприяють вирішенню таких складних завдань.

Децентралізація, результативна боротьба з корупцією, продумана інформаційна політика, вираженість у вирішенні культурно-національних і релігійних проблем та, насамперед, зміцнення оборонного потенціалу держави нададуть можливість успішно вирішити складні питання безпеки.

Продемонстрована на національному рівні зацікавленість і активність у захисті власної безпеки сприятиме і більшим успіхам в отриманні допомоги міжнародної спільноти щодо вирішення стратегічних завдань досягнення цілей демократичного розвитку України як європейської, незалежної, цілісної держави, що виступає самостійним суб'єктом світової політики і прагне миру і стабільності в системі міжнародних відносин.

Багато уроків з нинішньої ситуації в Україні має винести не лише сама Україна, а і інші держави. Бо, наприклад, прагнення ряду держав, як Північна Корея, мати ядерну зброю певною мірою спровоковане і тим, що добровільна відмова від такої зброї з боку України не гарантувала її безпеки і не завадила агресії ядерної держави Російської Федерації проти України. І таке прагнення являє реальну загрозу для інших країн.

Чи адекватність та своєчасність реагування на події у Світі. Адже, використаний РФ сценарій агресії проти України був апробований нею у 2008 році в Грузії. Але такі дії РФ не отримали достатньої відповіді з боку світової спільноти, негативна реакція не завадила агресору реалізовувати свої наміри, тож їх повторення стало лише справою часу на теренах тепер вже України. І якщо послідовні і рішучі спільні дії у відсіч не будуть доведені до логічного кінця, то гарантій безпеки для ряду інших держав, які Російська Федерація захоче включити у сферу свого впливу, просто не існуватиме, а загрози будуть постійними.

Також уроки мають бути винесені щодо інформаційного впливу. Так за оцінками експертів РФ витрачає понад мільярд доларів на інформаційні операції щорічно. Протистояння має бути адекватним. Хоч і з певним запізненням, але Україна почала створювати інформаційний продукт для Європи задля правдивого зображення подій і протистояння інформаційній пропаганді з боку РФ. В ЄС, в НАТО створені відповідні комунікаційні служби протидії пропаганді. В Конгрес США внесений проект Закону про протидію інформаційній війні тощо.

Тож як Україна так і світове співтовариство мають зрозуміти пов'язаність сучасної міжнародної системи, визначитись з пріоритетами заради збереження миру і забезпечення сталого розвитку держав у просуванні їх демократичним шляхом, створити чіткі правові гарантії реального захисту безпеки держав.

References

1. Halaka, S.P. (2002). *Problema nerozpovsiudzhennia yadernoi zbroi u mizhnarodnykh vidnosynakh*. Kyiv: Kyivskiy universytet.
2. Danilian, O., Dzoban, O., Popov, M. (2002). *Natsionalna bezpeka Ukrainy: struktura i napriamky realizatsii*. Kharkiv: Folio.
3. *Zakon pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy 2003* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 39, st. 351.
4. *Konstytutsiia Ukrainy 1996* (Verkhovna Rada Ukrainy). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, st. 141.
5. Kormych, B.A. (2004). *Informatsiina bezpeka: orhanizatsiino-pravovi osnovy*. Kyiv: Kondor.
6. Lipkan, V.A. (2008). *Administratyvno-pravove rehuliuvannia natsionalnoi bezpeky Ukrainy*. Kyiv: Tekst.
7. *Ukaz pro stratehiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy 2015* (Prezydent Ukrainy). *Ofitsiyniy visnyk Ukrainy*, 43, st. 1353.